

תורת הביכורים

בין הדיון במלחמות ישראל בארצו שבפרשות 'שופטים' ו'כי תבוא' לבין תוכחת הגלות שבפרשתנו, יצרה התורה מעין רווח אידילי, בהציגה את מצוות הבאת הביכורים. במצווה זאת רוצה אני לעסוק ברשימתי זאת, למרות שלכאורה עובר אני על איסור 'חוץ לזמנו'. רגילים אנו להתייחס לביכורים לקראת חג שבועות. אולם, זה לא הכרחי. הבאת הביכורים מתחילה בשבועות, אך היא נמשכת עד סוכות, ובהגבלה מסוימת אף עד חנוכה.

בפרשתנו קובעת התורה את סדר הבאת הביכורים: "וְהָיָה כִּי תָבֹא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ נַחֲלָה... וְיָשַׁבְתָּ בָּהּ, וְלָקַחְתָּ מִרְאשִׁית כָּל פְּרִי הָאֲדָמָה... וְהִלַּכְתָּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר ה' אֱלֹהֶיךָ לְשָׁכֹן שְׁמוֹ שָׁם". תיאור זה של הבאת פירות האדמה מעורר בנו אסוציאציה לאירוע טראומטי מתקופת המדבר. המרגלים שבים למחנה ישראל אחרי סיום משימתם, ומביאים אתם מפירות הארץ: "וַיִּכְרְתוּ... זְמוּרָה וְאֶשְׁכּוֹל עֲנָבִים אֶחָד וַיִּשְׁאַהֲוּ בַּמּוֹט בְּשָׁנִים וּמֵן הָרַמְיִים וּמֵן הַתְּאֵנִים" (במדבר יג, כג). הם פונים אל העם ומכריזים: "בָּאוּ אֵל הָאָרֶץ... וְגַם זֶבֶת חֶלֶב וְדָבַשׁ הִיא וְזֶה פֶּרֶיהָ", אך "לֹא נוּכַל לַעֲלוֹת... כִּי חָזַק הוּא מִמֶּנּוּ". המשימה היא מעבר לכוחותינו. הבאת הביכורים מהווה מעין תיקון של חטא המרגלים. בהבאת הביכורים אנו סותרים את דבריהם. על האדם להביא את פירות הארץ, "ולהגיד": "הִגַּדְתִּי הַיּוֹם לֵה'... כִּי בָאתִי אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לַאֲבֹתֵינוּ... אֶרֶץ זֶבֶת חֶלֶב וְדָבַשׁ, וְעַתָּה הִנֵּה הֵבֵאתִי אֶת רֵאשִׁית פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לִּי". "הִגַּדְתִּי הַיּוֹם"; הגדה זאת של מביא הביכורים היא הכרזה, ובה מצוי שורשה של הגדת הפסח, שבחלקה היא פירוש לדבריו. בקראנו את הדברים מרגישים אנו את ריח שְׂדֵה אֲשֶׁר בָּרַכּוּ ה' ואת ניחוח השמחה של תקופות שלווה, בהן ישבו אבותינו איש תחת גפנו ותחת תאנתו. "וְשָׂמַחְתָּ בְּכָל הַטּוֹב אֲשֶׁר נָתַן לָךְ ה' אֱלֹהֶיךָ וּלְבִיתְךָ" מבטיחה ומצווה התורה, אך היא מוסיפה הערה בטאבו: "וְשָׂמַחְתָּ... אֶתָּה וְהַלְוִי", הלוי שבגלל תפקידו לא זכה לנחלה, "וְהִגַּר אֲשֶׁר בְּקֶרְבְּךָ".

טומאת הבית

דברי התורה הם קומה ראשונה בבניין "תורת הביכורים". הקומה השנייה מצויה במשנה (מסכת ביכורים ג, ב-ו). כיצד מעלין את הביכורים? שואלת המשנה, והיא עונה בתיאור תהלוכת מעלי הביכורים בימי הבית השני, כנראה בימי אגריפס המלך. בדרכם היו העולים

"לנין ברחובה של עיר, ולא היו נכנסין לבתים". השכם בבוקר, "היה הממונה" מעיר אותם בקריאה "קומו ונעלה ציון אל בית ה' א-להינו". הם המשיכו ללכת כש"החליל מכה לפניהם". "הגיעו קרוב לירושלים, שלחו לפניהם, ועטרו את ביכוריהם. הפחות, הסגנים והגזברים יוצאים לקראתם... וכל בעלי אומניות שבירושלים עומדים לפניהם ושואלין בשלומם, "אחינו אנשי המקום פלוני, באתם לשלום". הגיעו להר הבית... נוטל [כל אדם] הסל על כתפו ונכנס [לבית המקדש]". שם מקבלים הלוויים את פניהם בשירה, והעולה "עודהו הסל על כתפו, קורא מ'הַגְדָּתִי הַיּוֹם לַה'..." הוא מסיים את קריאת "ההגדה", מוריד את הסל "ומניחו בצד המזבח, והשתחוה ויצא".

מהקומות הבאות שבבנין תורת הביכורים, בחרתי באחרונה, לעת עתה, קומה שנבנתה על ידי הראי"ה, רבי אברהם יצחק הכהן קוק. בפירושו לאגדה ('עין איה', ברכות ח"ב, עמ' 411 ואי) קובע הראי"ה: "הביכורים הם המורים על החיבה היתירה הנודעת ליסוד עבודת האדמה לאומה הישראלית". סמנטיקה נפלאה! עדיין האדמה, לא 'חקלאות', מילה המציינת לדעתי, את הפיכתה לתעשייה. לכאורה, יש בדברי הראי"ה חזרה לקהלת (ה, ח): "וַיִּתְּרוֹן אֶרֶץ כְּפֹל הוּא - מִלֶּךְ לְשָׂדֶה נֶעֱבֵד". בצדק פירש אבן עזרא: "אפילו המלך... נעבד לשדה בעבור צרכו, כי ממנו מחייתו". אלא שיש בדבריו של הראי"ה פן נוסף, וכדי להבינם, חייבים אנו לחזור לאחד הפרטים שבמשנה: "לנין ברחובה של עיר, ולא היו נכנסין לבתים". למה? יש לכך סיבה שניתן לכנותה "טכנית". לבית המקדש מותר להיכנס רק אחרי טקס היטהרות. העולים, נשים וגברים כאחד, עברו טקס זה לפני יציאתם. הכניסה לבתים הייתה עלולה לחזור ולטמא אותם "טומאת אוהל", אם בבית ההוא מת אדם, והבית לא טוהר. עבור הראי"ה, מאחורי הסיבה הטכנית, חבוי טעם פילוסופי וקיומי: "ואינם נכנסים לבתים... מפני טומאת אוהל, שאמנם טומאות רבות גורמת ההתרחקות מחיי הטבע הטהורים".

על טומאות אלה עמד כבר הרמח"ל, רבי משה חיים לוצאטו, שבמרחק של 300 שנה אנו מזכירים השנה את הולדתו. באחת ממחזותיו, 'מגדל עוז' (חלק שלישי עניין א'), גיבור המחזה, שלום שמו, מעמת במונולוג ארוך, את טוהרת החיים הפסטורליים כניגוד לחיים המלאכותיים של יושבי הערים. לפני שהאידיליה נהרסה על ידי התיעוש, ועובדי אדמה רבים שגורשו או התרוששו היו מוכרחים לחפש מחסה בשכונות העוני שבערים, שר הרמח"ל את שבח הטבע: "הוי הררי עולם נעימי שבת, סתרי נאות שלום... מה יקרו לי אלה". לא כך "ארמנות שרים והיכלי מלך, ערים בצורות רחבות ידים, כי רק מרורים סוגרו בהנה, ברבות זהבם - יָרֵב אויב בקרבם". עובד האדמה או הרועה "בעוניו יגל, פניו ולבו תואמים ישיו", לעומת זאת, "אוצרות איש, בית אסורים המה". העושר האשלייתי הוא בית אסורים בו נתונים אנשי העיר יומם ולילה, "אם גם ישנים הם ואם יקיצו". איש האדמה, "דל הוא ואך שמח, מה טוב מנת חלקו, ומה נעמה".

הטומאה וחילול השם

הראי"ה רואה בעימות הזה ממד נוסף. אמנם כן, עבודת האדמה היא רק אחד מיסודות החיים. לפי הראי"ה, על האומה נאמר, (זכריה י, ד): "מִמָּנוּ פָּנָה, מִמָּנוּ יָתֵד, מִמָּנוּ קֶשֶׁת מִלְחָמָה..." כבר העיר הרד"ק שלפנינו מטפורה על היסודות השונים הבונים את העצמאות: "פָּנָה הוא משל על ראש העם... יָתֵד - הוא הפקיד - וכן אמר (ישעיה כב, כג): ויִתְקַעְתִּיו יָתֵד בְּמִקְוֵם נְאֻמָּן" (יָתֵד תקוע, ייצוג מופלא של הבירוקרטיה). כמובן מִמָּנוּ קֶשֶׁת מִלְחָמָה, דהיינו, כפירוש הרד"ק: "שלא יצטרכו לַעְזֹר עִם אַחֵר אֲלֵא יִדְיָהֶם רַב לָהֶם". מִמָּנוּ פָּנָה, יָתֵד, קֶשֶׁת, וגם מעדר, מכונה, ואף חבילות הסוחר. "מִמָּנוּ" מבטא את השאיפה לעצמאות מדינית וכלכלית. לפי הראי"ה הכרחית גם עצמאות תרבותית ופסיכולוגית.

הביכורים מהווים דרישה סמלית לכך שתרבות האומה תתבסס על עצמה, ותשמר מההשפעה ההרסנית העולה לבוא מהחוץ. את שורשי העצמאות הנטועים באדמה, לא תמיד מסוגל המסחר להבין. גזע כמעט נכחד שזכיתי להכיר בימי נעורי, המרקסיזם, היה רגיל לומר בנוסח זה או שונה, שמדינה היא האזור, בו ההון, הקפיטל, יכול לנוע ללא הגבלות. האמת החלקית שבנוסח זה, מבטאת את התפיסה שבשורשה של הגלובליזציה ושל אדוני הארץ החדשים, התאגידים הבינלאומיים. אין להון א-להים, אך אין לו גם מולדת. אם נרשה לעצמנו לתרגם את דברי הראי"ה לשפה פוליטית, נאמר שלדעתו, עובדי האדמה הם הבסיס האיתן של הפטריוטיזם. הקשר עם האדמה, והסולידריות עם האחים, נחלשת כשעולים לקוטגיים הגבוהים, מבליס בבתי הקפה ולנים במטוסי סילון. כנגד זאת מוחים הביכורים, שהסוחרים לא מביאים. אמנם כן, גם עבודת האדמה יכולה להזדהם. חצי עולם משקה את השדות בשפכים מזוהמים, והחצי השני מרסס את הצומח ברעלים כימיים. זיהומים דומים עלולים להתרחש בממד הפסיכולוגי והפוליטי. עלינו לשמור את הפטריוטיזם בטוהרתו, פן ייהפך לאלימות פנטית. בניסוחו של הראי"ה: "אשרי העם שבורר לו חיי תום טבעיים, בהינצלו עם זה מירידה של פראי אדם".

הגבולות נפלו. גם החקלאים הצטרפו לסוחרים וליזמים הכלכליים הישראלים הנוכחים במערב ובמזרח גם יחד. ואנו, יושבי בית, דורשים מהם להיזהר לא להרבות דמעות בעולם! לא במכירת נשק לטמאים ולא במעילות שיפילו חברות בנייה על חפים מפשע ויהרסום. "וְהִלַּכְתָּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' א-להיך לְשִׁכְּן שְׁמוֹ שָׁם". אל נא תחללו שם זה במעשיכם.